

Рецензия

от проф. д.н. Ангел Валентинов Ангелов

за дисертационния труд „Изкуство и појезис: философия на образа и философска фигурология. Опити по епистемология на основанията на теорията на изкуството“ с автор доц. д-р Боян Манчев

Доц. д-р Боян Манчев кандидатства за придобиване на научната степен „доктор на науките“ в професионално направление 8.1. Теория на изкуството. Дисертацията се състои от увод, два раздела, всеки от които има по три части, приложение с изображения, библиография, общ обем – 390 с. Библиографията е съставена от почти равностоен брой заглавия на кирилица и на латиница. Кандидатът изпълнява минималните национални научни изисквания. Дисертационният труд, с който получава научната степен „доктор по филология“ в 1999, и хабилитационният труд от 2012 не са част от настоящия дисертационен труд.

Предложеният труд обсъжда отношението между философия и изкуство. Авторът си поставя за цел да създаде една епистемология на основанията, която да се отнася както към началното формиране на културно обособени практики, така и на понятията, свързани с тях. Подобна епистемология е възможна, защото тези практики и понятия функционират като съзидателни и едновременно разграничителни характеристики на съответната дейност и рефлексия, на философията и на изкуството, които са в центъра на изследователското му внимание. Анализът, който е използван, е от структурно-генетичен тип.

След като анализира началното формиране на културни практики и на понятията, чрез които те се осмислят, Б. Манчев проследява как се създават и преобразуват значенията, които се влагат в понятията за изкуство и за философия през модерността. Едновременно той изследва промените в начина, по който функционират и как се обособяват практиките, обозначаващи като изкуство. Двете страни – философски понятия и художествени практики, Манчев поставя във взаимодействие, посочвайки как философските понятия проявяват своето действие в художествените творби и каква е ролята на философските понятия, когато се определя какво е изкуство. Същевременно,

той изследва въздействието на художествените модели за изграждането на рефлексията, която се е обособила като „философия“.

В първа част от първи раздел „Изкуство и поїезис. Обща поїетика и теория на изкуството“ Манчев проследява как се формира модерното понятие за изкуство от гледна точка на категорията за творчество. В „Изменението на света. За една радикална естетика“ авторът анализира как се осмисля антропологически и психологически произхода на визуалната репрезентация. Въз основа на анализа Б. Манчев предлага една критическа феноменология или, както той я определя, айстетика. „Новият Атанор. Начала на философската фантастика“ (втора част на втори раздел) представя концепцията на автора за една философска фигурология. Концепцията е продължение на предходни изследвания на автора върху философия на образа, която той обосновава в два монографични труда.

Първата част на труда поставя въпроса: каква е историческата значимост на понятието poiesis за художественото творчество и съответно изкуство и как това понятие структурира идеята за изкуство. Вниманието на Боян Манчев е съсредоточено преди всичко върху приноса на Имануел Кант и на немските романтици от Йена, като сред тях теоретичните възгледи на Новалис са най-важните за концепцията на Манчев. Той обосновава защо възгледите на Кант, на романтиците от Йена и най-вече на Новалис са в основата на модерното разбиране за изкуство и за философия.

Втората част на дисертацията, наречена „Разработки“ обосновава в какво се състои философската фигурология, която е продължение и преобразуване на философията на визуалния образ. Към философията на образа Б. Манчев проявява траен интерес. Първият резултат на изследователския му интерес е „Невъобразимото. Опити по философия на образа“, 2003. По отношение на настоящето изследване отбелязвам наддисциплинарния му характер, поставящ във взаимодействие философски, изкуствоведски и културно-исторически подходи. За Манчев визуалният образ е деятел, който структурира полето на знание, подтиква към преобразуващото разбиране за света, създавайки това, което авторът определя като „образ-на-свят“. Последното за него е равностойно на философия. Споделям убеждението му, че никоя от дисциплините, които имат за свой изследователски обект визуалния образ, не може да изследва

самостоятелно неговата сложност, поради което стремежът към синтетичен или наддисциплинарен подход е най-съответстващият.

Образът, смята Манчев, е определящ за модерната идея, че художественото творчество е автономна област и че образът и понятието за представяне, което той схваща като продължение на образа, е в основата на естетическия режим на изкуството.

Специално внимание Б. Манчев отделя на концепцията за произхода на визуалната репрезентация от Жорж Батай. Манчев анализира как постановки на съвременната на Батай антропология и феноменология придобиват радикалност чрез съотнасянето им с художествените практики на авангардите от началото на XX в. и с психоанализата. Именно анализирайки понятието на Батай за *altération*, което тълкува като промяна, но също и като повреда, Манчев достига до своята концепция за феноменологическа айстетика. Айстетиката е теоретичният опит на Манчев да съчетае феноменологията на сетивното възприятие с естетиката, разбрана като философия на художествената практика.

Отделна част на дисертационния труд е посветена на философската фигуурология, за обосноваване е същността на предложената дисертация. Философската фигуурология изследва създаването на устойчиви образи и фигури, които притежават „проонтологически статут, и в този смисъл структурират както философския език, така и художествената практика“.

В заключителната част на дисертационния труд Манчев обсъжда в историческо и в структурно отношение как опитът и представите за света биват организирани чрез система от образи. Искам да подчертая същностния извод на изследването: образите не само представят и структурират наличния свят, но те са и в основата на експериментирането с неналични, но потенциални светове. До този извод Манчев достига чрез анализ на понятията за образ, фигура и понятие.

Ще посоча още няколко от основните изводи на труда:

Манчев обосновава, че неговата философия на образа въвежда перспективата на една обща пойетика, което означава, че във философската практика се съдържа художествено начало. Начинът, по който се извява поейзисът, неговата автономизираща сила го превръща в деятел на философската дейност. Чрез тази постановка Манчев се стреми да обедини

философия и изкуствознание като знание за образа и/или фигурата. Общата поетика, философията на образа и философската фигурология изследват концептуално ставането на изкуството, без да пренебрегват историческата перспектива, а именно как изкуството се проявява в исторически обусловени художествени феномени. Ето защо авторът с основание определя методологията на своето изследване като „историческа онтология на образа и на изкуството“.

Боян Манчев съзнава изключителната трудност, пред която е изправено подобно изследване – да концептуализира както историческата динамика на практиките, които могат да бъдат включени в понятието за изкуство, така и самата идея за изкуство. Но именно стремежът да изследва сложността на историята на идеята за изкуство придава както убедителност, така и историчност на самото му изследване.

Хипотезата, която той поставя като начало на своето философско-историческо размишление е, че „изкуството се появява чрез философията, това е защото изкуството се преоткрива като философия“. Изкуството и философията са разбрани като форма на творчество, на естествената творческа сила и на естествената магия. Става дума за художествена мощ, която се проявява като нова форма на философията като изкуство и на изкуството като философия. Според Манчев това се осъществява през Ренесанса. Тогава, смята той, се формира нова идея за творчество – за движещ и изменящ се свят, което открива възможността да се създават въображаемо нови светове. Смятам за показателно за философската концепция на Манчев, че той се стреми да обоснове своята идея като онтология, привличайки за анализ съчинения преди всичко на Николай Кузански и на Марсилио Фичино, Пико дела Мирандола, Парацелз. Според него Ренесансът преоткрива идеята за естествено, за природно творчество, идеята за автопойетичната сила на природата. Това се осъществява чрез нови техники, които са едновременно изкуство и философия. Изводът му е, че Ренесансът задава една от линиите на модерната антропотехника, според която „човекът е същество, което надскача себе си, което превъзмогва собствената си (пред)определеност“.

Изследвайки отношението между динамичната онтология и онтологията на творчеството, Б. Манчев настоява, че е нужно да се реконструира значението на „революционни за времето си понятия“, каквито са понятията за красота и

хармония. За да възстанови тяхната концептуална стойност, той предлага текстове, каквито са напр. съчиненията на Марсилио Фичино, да се тълкуват чрез отношения, които са участие, които са „епистемичен мимезис“. Следвайки постановката на Баксандъл от 1972, Манчев се стреми да реконструира евристичната стойност на понятията от XV в., за да открие условието, което прави възможно действието на една онтология на промяната. Последното е съществено за концепцията на самия Манчев, тъй като то му помага да достигне до заключението, че „идеята за творчество, за сътворяване, става възможна само в контекста на динамична онтология, където трансформациите са норма, а конкретните неща, с ясни семантични и функционални очертания и идентичности, са само техни „разрези“ или синтези“. Това обобщаващо заключение прави възможно твърдението, че изкуството се превръща в поле на динамично философско експериментиране. Примерът е с творчеството на Леонардо, чието изкуство на формата е именно поле на динамично философско експериментиране.

„Сетивно изменение и философия на образа“ е посветена на анализа на кратък текст на Жорж Батай. Става дума за рецензия на книгата „Първобитното изкуство“, 1930, чийто автор е Жорж-Анри Люке. Рецензията е публикувана в същата година. Според Манчев този текст на Батай е с програмен характер за бъдеща теория върху възникването на образната репрезентация. Основното понятие на образната репрезентация е „изменение“ и в съответствие с това, Батай определя „изкуството, което се нарича първобитно само по силата на една злоупотреба“ като изменение на наличните форми. Манчев различава три употреби на понятието „изменение“ в текста на Батай. Изводът му е: „оперативната стойност на понятието за изменение позволява то да бъде положено като силова ос на свръхкритичната мисъл на Батай“. Според Манчев изменението е регулативно понятие за Батай, но то е важно и за концепцията на Манчев и затова той му отделя значително внимание, като едновременно с анализа, той усвоява понятието за своята философска фигурология. Изменящият жест, смята Манчев, следвайки Батай, създава нов предмет, който е не само „деформиран“, а е трансформиран. Това е възможно поради различното отношение към присъствието. Присъствието Манчев свързва с изобретяването, което е резултат от случайност; оттук следва, че не съществува външен модел при произхода на репрезентацията. Към това се добавя тезата, че

изменението е непрекъсната и множествена дейност, от което следва, че образът не може да е установен и статичен елемент. „Образът е един динамичен модус на това, което съществува“, заключава Манчев. Той посочва, че понятието за изменение при Батай е родово свързано с понятието за разрушение, но и с понятието за произвеждане. Поставяйки го в отношение към понятието алоиоза на Аристотел, Манчев заключава, че Батай радикализира Аристотел, но не за да го отхвърли, а за да го утвърди.

В „Принципи на философската фигурология“ Манчев изследва генезиса и историческата семантика на идеята за фигура. Според него идеята за фигура разкрива историческия хоризонт и структурната генеалогия на понятието за интерпретация, тя е в отношение към идеята за история, есхатология и повествование. „Фигурата участва в самата *форма* на ставането на смисъла“, обобщава Манчев. И тук той настоява на вътрешната динамика на понятието „фигура“. Идеята за изменението е основна в концепцията на Манчев. Той би искал да мисли не само отделните понятия като постоянно изменящи се, но и заявява, че съществува възможност за динамична понятийност изобщо, чрез която динамичност понятията структурно биха съответствали на самите динамични феномени.

В „Методологически основания на проекта за философска фигурология“ Манчев въвежда оперативното разграничение между фигурата-обект и фигурата-субект. Разграничението е основополагащо, защото фигурологията на Манчев разгръща като критически интерпретативен потенциал именно фигурата-субект. Фигурата-обект съществува в художественото произведение, докато фигурата-субект е критически инструмент. В тази си функция фигурата е деятел на тълкуването и на самата познавателна нагласа. Б. Манчев поставя своето разбиране за фигура сред други философски концепции, в които понятието за фигура също присъства, посочвайки близостта и отликата спрямо тях.

В последната част на своя труд Б. Манчев си поставя за цел да приложи определен историческо-антропологически подход, но от позицията на философската фигурология. Това той постига чрез анализ на понятийния потенциал и на историческите взаимоотношения, които позволяват да се разкрие сложността на конкретните образи и тяхното поле на въздействие. Подобно префункционализиране на историческата антропология е възможно,

защото за Манчев тя е вид „философска херменевтика *in potentia* на митико-литературния текст“. А неговата философската фигурология има за цел да актуализира това, което той нарича проконцептуален модус на митическите фигури и на тяхното динамизиране чрез повествованието.

Подчертавам подбора и тълкуването на изображенията към Първата част на Първи раздел. Те показват задълбочено знание за присъствието на изображенията в историческата епоха, която открива възможността да се създават въображаеми нови светове.

Приносите съответстват на съдържанието на дисертацията.

В заключение: доц. д-р Боян Манчев е автор на оригинална концепция за философията и за изкуството. С убеденост ще гласувам да му бъде присъдена научната степен „доктор на науките“ в професионално направление 8.1. Теория на изкуството.

25. VII. 2022

Ангел Валентинов Ангелов